

РЕЦЕНЗИЯ

за: дисертацията относно придобиване на Образователната научна степен доктор, в ПН 2.2 История и археология, в ДП Стара история и тракология на Института по Балканистика и Центъра по Тракология при БАН,

на редовния докторант **Стефан Янакиев**, озаглавена „Траките и римското провинциално общество между Истрос и Хемус през I – III в.“

изготвена от: проф. дин **Румен Теофилов Иванов** от Националния археологически институт с музей при БАН,

въз основа на Заповед на Директора на ИБЦТ за Научно жури № 66 РД-10/ 11.06.2021 г. и Протокол № 01/21.06.2021 г. от първото заседание на НЖ.

Кратки биографични данни за кандидата.

Докторантът Стефан Янакиев завършва Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ като бакалавър по „Археология и история“ (2016 г.), а през следващата година (2017 г.) и магистър по „Археология и археологическо културно наследство“. А от 2018 г. е редовен докторант в Центъра по тракология на ИБЦТ при БАН, с тема на дисертацията „Траките и римското провинциално общество между Истрос и Хемус през I – III в.“ и срок на обучение: 01. 01. 2018 – 31. 12. 2020 г. Тук той успешно изпълнява и преизпълнява заложените в Индивидуалния план задачи, като участва в конференции и проекти на Института.

Има написани 4 статии: 3 публикувани и 1 под печат, което надвишава изискването от 3 статии, съгласно чл. 9 (2) от Приложението към Правилника на Научния съвет на ИБЦТ относно условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности. Докторантът отговаря на минималните национални изисквания за „доктор“ в област Хуманитарни науки по група показатели, като набира 90 точки (Група А=50+Група Г=40), от изискуемите минимум 80 точки: от Група А - 50 + от Група Г - 30, според Правилника на БАН за приложение на ЗРАСРБ и според изискването на чл. 9 (2) от Приложението към Правилника на Научния съвет на ИБЦТ.

Характеристика на научната продукция. Съгласно чл. 27, ал. 2 на Правилника за прилагане на ЗРАСРБ дисертацията се състои от: заглавна страница; съдържание; увод;

изложение; заключение – резюме на получените резултати; декларация за оригиналност; библиография.

След заглавната страница и декларацията за оригиналност, която е в началото, съдържанието на труда се състои от: увод = Въведение, изложение = от четири глави, Заключение – резюме на получените резултати, Научни приноси на дисертационния труд, библиография = Използвана литература. Общо 512 с., от които 455 страници текст.

ЗАГЛАВИЕТО:

Хронологическият обхват е I-III век . Обаче на стр. 9 пише: „ Хронологическите рамки включват периода от началото на I в. като протича през годините на управлението на римските императори от Юлиево-Клавдиевата династия до последната четвърт на III в. (около 270/275 г.), когато се поставя началото на нова провинциална уредба в Балканските тракийски земи, а също така настъпват изменения в управленската форма на самата Империя, т.нар. втори период от нейното развитие – Доминатът.“. По-добре бе да се използва термина Принципат, т.е. от времето на Август до Диоклециан. Докторантът се спира до Аврелиан, когато след 271 г. започва евакуацията на Дакийските земи (*provincia trium Daciae*). Засега най-ранният надпис, в който се споменава Аврелианова Дакия (*Dacia Aureliana, Dacia Nova*) е от 282 г. Организацията на новите провинции на юг от Дунав не е станало еднакво и не по един и същ начин (T.Sarnowski. *Die Legio I Italica und der untere Donauabschnitt der Notitia Dignitatum.- Germania* 63, № 1, 1985:107-127). Така например първата провинция от запад към изток е *Dacia Ripensis* (Крайбрежна Дакия), образувана от части от бившите Горна и Долна Мизия. Тя граничи също с новата провинция *Moesia Secunda* (Втора Мизия, с взети територии изцяло от Долна Мизия). От своя страна има за съсед Скития (бившата област Малка Скития, също комплектувана със земи от Долна Мизия;). и това е станало между между 21 юли 286 г. и 1 март 293 г (Zahariade, M.1988:32 sqq.,187; Иванов, P. 1999:27-28 и цит. там литература.). (напоследък разбрах, че има нов паметник оттам с по-точна дата – non vidi).

Обикновено се приема следната структура – Принципат – Тетрархия (с две фази при Диоклециан) – Доминат (от Константин Първи насетне) . Малко след това докторантът пояснява, че ще се започне от времето на Бурбиста, владеел територии отгъдък голямата европейска река.

ВЪВЕДЕНИЕ-то (5-32 с.) съдържа 7 параграфа: 1. Цели и задачи на работата ясно формулира, че цел е да се определи ролята и значението на тракийското население в развитието на римското провинциално общество на територията между Истрос и Хемус през I – III в., от което произтичат 5 задачи, аргументирано свързани с оценка и начина на работа с писмените извори и епиграфските паметници, откриването на траките в административните, култовите и във военните структури на римския провинциализъм; 2. Териториален обхват на изследването обосновава, че между река Дунав/Истрос, Стара планина (*Haemus mons*) и Черноморието (*Pontus Euxinus*) се очертават три специфични зони, оформени от природните условия, но и от мястото на всяка една в политиката на Рим: Придунавска, Причерноморска и Пристаропланинска; 3. Хронологически граници на изследването са обосновани с политическото развитие на Римската империя през нейния първи период – Принципата; 4. Методи на изследване представя просопографски и антропонимичен анализ на литературните и епиграфските паметници, съдържащи данни за траки (основно в армията, администрацията, култовите колегии), като за по-убедителна аргументация текстовете са вкарани в изложението (хронологически и териториално – съгласно трите области); 5. Преглед на изворовата база на изследването накратко дава данни за основните видове извори: писмените (с критика на античните автори) и най-вече епиграфските; 6. Състояние на проучванията аналитично представя основните изследвания в този тематичен кръг; 7. Терминология ни осведомява какво се разбира и в какъв аспект се използват в труда основни работни термини като дако-мизи и романизъм/романизация, например.

Трябва да отбележим че реката *Danubius/Danuvius* може да се приеме като постоянен фактор с едно малко изключение. Става дума за края на Втората дакийска война – след 6 август 106 г. до началото на управлението на Хадриан – към 122-123 г., когато територии на север от Дунав са временно под контрола на долномизийския управител. Освен това лимесът на запад от Нове-Димум вече не съществува, защото на север от Дунава вече има нова провинция – *Dacia Inferior*. Съгласен съм с дисертанта, че идеите на Михал Дух относно разпространението на Долна Мизия по посока Карпатите и Молдова трябва да се приеме по-скоро за хипотетично с несигурни данни за юрисдикцията на губернатора. Нещо повече, румънските колеги Николае Гудя и Михаил Захариаде допускат, че Долна Мизия има цели 5 лимес зони (!? – знаците са мои). Първата от тях обхваща Дунав до делтата и след това продължава по северното Черноморие и Крим (M.Zahariade, N.Gudea. *The Fortifications of Lower Moesia (A.D.86-*

275). Amsterdam 1997) . Освен те и някои украински историци поддържат това мнение напр. Алексей Мартемянов). По-скоро иде реч за една по-трайна военна окупация, която няма характеристиката на североизточна част от провинция Долна Мизия.

Относно южната граница авторът застъпва различните мнения на стр.240. Стара планина е граница между северните и южните провинции от края на третото столетие. Защото *emporium Discoduraterae* при с.Гостилица, обл.Габрово в Северна България принадлежи до/или при Аврелиан към територията на *Augusta Traiana* (Стара Загора) в провинция Тракия. Северната част на сердикийската територия се намира отчасти и на север от билото на Балкана (там влизат дн. Правец, Ботевград, Вършец, посока Враца), но принадлежи до края на третото столетие към Тракия. Едва в последните години на III век билото се приема за постоянна и окончателна граница за следващите столетия.

„С тази реформа обаче към Долна Мизия са прехвърлени териториите на Никополис ад Иструм и Марцианопол, които преди **това за около два века** принадлежат към римската провинция Тракия.“ За сведение обаче – Никополис ад Иструм е основан ок. 110 г., а Марцианополис – най-вероятно при Хадриан (117-138).

Стр.8 – Монтана е отбелязан като Муниципиум. Това едва ли е така.

В статията на М. Манов и М. Марков за новооткрит паметник на декурион от Монтана (Манов, Марков 2016: 179–188) – статията е поставена на грешна основа. Тук не става реч за декурион на муниципиум. По-скоро това е длъжност на лице от селище с по-нисък ранг (подробно по въпроса виж: К. Стоев. Към военно-административната история на Монтана в римската епоха (I – III в.). – В: От *Montana* до Монтана: един град между Древността и Настоящото. Доклади от научната конференция, посветена на развитието на град Монтана и региона през вековете, проведена на 17 юни 2016 г. София, 2016, 34–51; Иванов, Р. Бил ли е Монтана муниципиум? – В: Между Дунава и Балкана I – VI в. София 2017:7-29 (Изд. ИВРАЙ). Подобни случаи като този има и от други места.

„Това правило особено важи за муниципиум Монтанензиум и Абритус, които въпреки своето отстояние от основните военните центрове по Истрос са важен съставен елемент за отбраната на провинцията. В тях са настанени военни части, диктуващи начина на развитие на околното население, което наподобява чертите на т. нар. „лимес койне“. Според нас Монтана едва ли е изпълнявал ролята на Втори лимес. Това място е най-

важното в икономическо отношение в провинция Долна Мизия. Намират се ценни руди и се добива злато в близките реки Огоста и Златица. Поради това там са настанени vexillationes на Първи италиейски и Единадесети Клавдиев легион (понякога поотделно, друг път заедно), както и помощни части, всички засвидетелствани по епиграфски път. Всъщност така мислят Захариаде и Гудя – този втори лимес минава, според тях, през Монтана – Мелта – Никополис ад Иструм – Абритус – Марцианополис. Тези селища принадлежат към Долна Мизия и Тракия, като Мелта и Никополис ад Иструм не са военни цинтрове. Не съм съгласен с тази тяхна постановка.

Може би в текста трябваше да се коментират каменните стълбове на Марк Анций Руфин.

Става дума за еднакви камъни с еднакъв текст. Надписите гласят следното: M(arcus) Anti/us Rufinus inter/Thrac(as) et Moe/sos fines posuit. Те са общо 11, като 5 са намерени между гара Роман и с. Старо село. Несъмнено там е била работилницата, където били изработвани. Другите са от великотърновските села Масларево, Полски Сеновец, Хотница, Emporium Piritensium (между Бутово и Недан), Свищов и Novae. Напоследък се тиражира една версия на полския епиграф Йежи Колендо, която има много поддръжници. Става дума не за гранични провинциални стълбове, а за граница между мизите и траките. Това е станало в 136 г. под командата на Марк Анций Руфин (виж Божилова, В., Й. Колендо.- Археология 1985:44; първите пет са намерени от Иван Христов с негов коментиран и също от Николай Шаранков). Важна би била версията на дисертанта.

ГЛАВА I:

Писмени извори за траките и римското провинциално общество (33-87 с.) е много важна със събраните по темата и за целите на работата античен материал. Авторът показва свое виждане, коментар и анализ върху писмените извори, които са дадени на гръцки и латински (под линия).

В § 1. – за етно-демографското състояние на траките се коментират като традиционни за региона племена гети, свързаният с тях етноним мизи, и още – даки, трибали, беси, скити, сармати, а така също бастарни и готи. Но заключението на автора е, че „На територията между Истрос и Хемус, в описанията на античните автори, централно

място заемат споменатите от класическата, елинистическата и ранноимператорска писмена традиция трибали, гети и мизи.” (с.68).

В § 2. – коментира се социално-икономическата характеристика на траките: значението на силната гетска държава на Бурбиста; ролята на жреческата институция при бесите, свързана с Вологез; наличието на стратегиите като наследство от династически домове на места, но не и като форма на управление, за които се приема, че се преобразуват в цивитатес на peregrinalни общини; ролята на градовете, но и на тържищата/emporia, пътните станции (stations, mutationes) и вилите (villae) за социално-икономическо проявление на траките, които от рано са включени в данъчната система на Рим.

Вилите са в основата на земеделието в римска Тракия и Мизия. Всъщност римляните не се съобразяват въобще с местните традиции и управленчески методи. С началото на урбанизацията при Траян-Хадриан и след това се вижда, че стратегиите се заличават, за да се дадат на териториите на новите селища. До скоро се смяташе, че римските градове се построяват върху заварените тракийски, но това едва ли е така. Това показват най-новите археологически проучвания в Сердика и Пауталия, в Никополис ад Иструм и Нове (в най-долните пластове няма никакви по-ранни тракийски доказателства).

ГЛАВА II:

Епиграфски сведения за траките и римското провинциално общество от Черноморското крайбрежие между Истрос и Хемус (88-229 с.) има 4 същински параграфа: II.1. Лица с тракийски (и с вероятен тракийски 1.2) произход сред военните структури; II.2. Лица с тракийски (и с вероятен тракийски 2.2) произход сред цивилните и административните структури; II.3. Лица с тракийски (и с вероятен тракийски 3.2) произход като цивилен елемент в обществото; II.4. Лица с тракийски произход и с предполагаем такъв сред несвободните среди.

Исторически погледнато траките навлизат по-рано в контакт с елините по черноморските полиси и техните градски територии. Постепенно те представляват част от живота на градовете по Понта – било чрез връзки по линията на бракове, било чрез навлизане в жреческото съсловие и в културните и религиозните институции. Наблюдава се видимо запазване на техните имена, но и една по-силна

елинизация. Областта Малка Скития се явява гранична и е важна със своето местоположение – Черно море на изток, Дунав на северозапад, хинтерланда на юг. Тази област през Принципата става все по-милитаризирана, тук са настанени и много ветерани с правото да закупуват и използват земя. От друга страна те представляват и опора за стабилизиране на този невралгичен район. Нещо повече – официалната власт не е безразлична към тракийските села (викуси/комаи) като и частично ги прави активни в римското проникване сред тази елинска среда.

ГЛАВА III:

Епиграфски сведения за траките и римското провинциално общество от военните центрове по Долнодунавския лимес и северната част на територията между Истрос и Хемус (230-328 с.) има 3 същински параграфа: III.1. Лица с тракийски (и с вероятен тракийски 1.2) произход сред военните структури; III.2. Лица с тракийски (и с вероятен тракийски 2.2) произход сред цивилните и административните структури; III.3. Лица с тракийски (и с вероятен тракийски 3.2) произход като граждански елемент в обществото.

ГЛАВА IV:

Епиграфски сведения за траките и римското провинциално общество от южната Пристаропланинска част на територията между Истрос и Хемус (329-442 с.) има 4 същински параграфа: IV.1. Лица с тракийски (и с вероятен тракийски 1.2) произход сред военните структури; IV.2. Лица с тракийски (и с вероятен тракийски 2.2) произход сред цивилните и административните структури; IV.3. Лица с тракийски (и с вероятен тракийски 3.2) произход като граждански елемент в обществото; IV.4. Лица с тракийски произход и с предполагаем такъв сред несвободните среди.

Дисертацията се базира на писмените извори и на епиграфските паметници. Аз бих използвал и археологическите данни. Важен информационен извор са например многобройните тракийски светилища от римската епоха в дн. България, в това число и между Дунав и Стара планина. При някои от тях има писмени артефакти, а при други няма. Можеха да се направят доста изводи, освен ако е решено да не се засяга този проблем в темата на дисертанта.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ (443-459 с.):

В тази дисертация статистиката е от първостепенно значение.

Глава Втора: Надписите с имена на лица със сигурен тракийски произход са 88, а на тези с вероятен – 54, общо 142; Глава Трета: Надписите с имена на лица със сигурен тракийски произход са 89, а на тези с вероятен – 7, общо 96, като 101 мъже са от първия тип и 6 – от втория. Тук приноси са статистическите и аналитични изводи: над 1/3 от отчитаните са свързани с армейските корпуси или се представят като бивши военни; още около 1/3 – се оказват свързани с помощните части (*auxilia Romana*), което показва, че на траките се разчита като важен фактор в района, който чрез военщината успешно се приобщава към провинциалите; това става като траки, освен в обикновен войнишки рекрут (най-масово), активно участват в кавалерията (*alae*) и флота (*classis Romana*), достигайки дори до престижни офицерски чинове; въпреки напредналия романизъм (видян в „поримчените” траки) и въпреки „лимес”-региона това е проява на малка част от местното население, защото по-голяма част (56.2%) от отчитаните перегринали, обикновени траки от този район, използват тракийски имена, запазвайки своя консерватизъм на село; Глава Четвърта: В този случай от 121 надписа със сигурни траки са извлечени имената на 145 мъже и 19 жени, а при предполагаемите – съответно 19 и 3. Те дават основание за следните приноси изводи: Въпреки сравнителната отдалеченост от Дунава и Черноморието оказва се, че и тук проявленията са подобни на тези при „лимес”-обществото, с определено изявената активна роля на градовете Никополис ад Иструм и Марцианополис в развитието на римската военщина и отдалечаване на част от населението от тракийското; така, се оказва, че 32,9% от лицата с тракийски произход трансформират именната си система под влияние на романизационните прослойки и армейските структури като при династията на Северите (193-235) някои достигат до престижната преторианската гвардия и личната конна охрана на императора; други успяват да се развият в административни позиции и цивилни постове като членове на декурионския състав на град като Никополис ад Иструм, например или някое друго селище; от трета страна – 55,4% от сигурните траки (мъже и жени) запазват своите имена; наблюдава се и особеността на римската политика да разчита на тракийското село като резерв за участието на траки в легионите и помощните части; прави впечатление, че около 40 % от изследваните имена успяват да се развият в религиозно-жреческата институция, като запазват изцяло своите тракийски имена.

Сведенията на античните автори и предоставената от тях информация за насоките на дисертацията. Оказва се, че информацията е малко недостатъчна при очертаването на

ясна картина по проблематиката, поради което са използвани епиграфските паметници от земите между Дунава и Балкана: в Първа глава – 139 надписа, във Втора – 96 и в Трета глава – 121, общо внушителното количество от 356 надписа върху камък. Комбинираният подход на разглеждане на писмени извори и епиграфски паметници, чрез използването на изследователските методи *interpretatione Graeca et Latina* и *interpretatione Thracica* довежда напълно резонно до важни изводи.

От една страна, те показват че тази част на тракийските земи, по подобие на други части от Римската империя, целенасочено и методично става реална и активно действаща част от *Rex Romana*. Ако през I в. политиката на Рим е да подчини населението, то от средата на II в. се набляга върху съвместната организация. Стига се до там, че чрез армията траки заемат изключително престижни ръководни постове в най-висшите ешелони на империята; те имат и добре видимо присъствие, както в административните и цивилни институции, така в жреческите колегии и култово-религиозните институции.

От друга страна, става ясно, че в по-голямата си част тракийското село остава консервативно като запазва именната си система и традиции. В крайна сметка, макар и в различна степен, се стига до постепенно приобщаване на населението към *Rex Romana*, отлично представено в епиграфската информация.

„Не може да се потвърди степента на асимилационните процеси, тъй като по времето на Антонините и Северите се вижда, че тракийското име съществува активно в земите между Истрос и Хемус, както съдим по намерените надписи. Количеството подсказва стабилен поток на траки от селата, особено тези от запада и югозапада на посочения ареал, участващи като рекрут в римската армия. Тези данни дават основание да се разбере, че тракийското село във вътрешните региони се явява като стабилна наборна зона, която осигурява надеждни кадри във военните подразделения на Рим.“

От Аристотел знаем, че полисите и пътищата правят Цивилизацията. Това важи и за района на темата. Дисертантът анализира и коментира така: „За първи път на преден план и на показ се извежда значението на пътните артерии за приобщаването на някои покрайнини между Истрос и Хемус. В това отношение се отличават земите на бъдещата Малка Скития, както и тези на запад, по долината на река Искър, където римският характер е застъпен във фунерарното изкуство.“

В Заключението на труда си Земевладението в римска Тракия и Мизия (I–III в.). – ГСУ ФКНФ, 72, 2, 1980, 3–173 проф. Борис Геров изказва мнението си, че на фона на останалите римски провинции тук занимаващата ни територия е една от най-изостаналите в Империята. Селото остава някак си консервативно. Парично-стоките отношения достигат своя апогей едва при Северите, докато другаде това се случва още при Антонините. Именно тогава е икономическият разцвет по тези територии. Не бива да се забравя, че през цялото първо столетие в тази зона няма градове (тук не се включват гръцките колонии по Понта, които сякаш имат малко по-друго развитие), а първоначално са документирани племенни цивитатес/кивитатес. По-късно, от Траян насетне, селищата с ранг на муниципийум и колония се броят на пръсти. Сякаш голяма част от изводите на дисертанта, и особено на базата на богатата статистика, приложена навсякъде в труда, тези работи се потвърждават. Анализът на тези 356 гръцки и латински надписи, намерени между Данубиус и Хемус монс, доказва до някаква степен тези съждения, но и показва по-ясно и отчетливо постепенната и нарастваща роля на траките в провинциалния живот и дори на места управленчески позиции в североизточната част на Балканите през Принципатата.

По-дремни бележки:

В края на дисертацията трябва да се постави ADDENDA на многобройните писмени извори, а не в началото (предложение на доц. Ил.Боянов)

Трябваше да се споменат основните участници в корпусите за Тракийския конник (CCET) и Юпитер Долихен (CCID). Това са проф. Златозара Гочева, проф. Манфред Оперман (Издаден в Холандия) и доцент. Върбинка Найденова (ANRW – Berlin – New York).

При античните извори трябва да се отбележи кое издание се ползва, годината, кои са издателите и преводачите; Така се създава по-пълна научна пълнота.

Трябва да се намери и ползва книгата на Alexandru Suceveanu от 1973 (Букурещ) за Scythia Minor. Тя е написана на румънски, но с обширно френско резюме. Много е полезна за бита, икономиката, етническият състав и религиозните вярвания на населението в този район.

Статията за намерени посвещения на бенефициарии не е написана от Теофил Иванов, а от Румен Иванов. (Иванов, Т. 1993: 26–30).- стр.20-21.

Dioinysopolis се изписва по този начин – стр.40. ,фамилията е Макря, а не Макреа, защото на румънски език „ea“ се произнася „я“ – стр.38.

ИЗПОЛЗВАНАТА ЛИТЕРАТУРА

Тя е внушителна, като заглавията на латиница са много повече от тези на кирилица, съответно 421 и 168 – общо 589.

Авторефератът отговаря на изискванията, потвърждавам изброените в него 10 приноса; публикациите по темата на дисертацията са достатъчни на брой – 4, от които 1 е под печат.

В дисертацията не е забелязано плагиатство.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Всичко казано по-горе и посочените от мен важни научни приноси ми дават основание да дам положителна оценка за присъждането на ОНС доктор, в ПН 2.2 История и археология, по научната специалност Стара история и тракология, на Стефан Янакиев за неговата дисертация Траките и римското провинциално общество между Истрос и Хемус през I – III в. София, 2021.*

23.08.2021 г.

проф. дин Румен Теофилов Иванов

- Благодаря на колегата проф. К.Порожанов, който ми изпрати мостра за написването на рецензията според изискванията на Института по Балканистика с център по Тракология.